

Анна Слатвінська, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
Володимир Товстоган, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри теорії й методики виховання,
психології та інклюзивної освіти
Комунального вищого навчального закладу
“Херсонська академія неперервної освіти”
Тетяна Острянюк, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті створення інклюзивного освітнього середовища, результатом функціонування і розвитку якого є освітні послуги нової якості, розглядається як один зі стратегічних напрямів реформування і вдосконалення вітчизняної системи освіти. Проаналізовано ключові особливості сучасної інклюзивної освіти та схарактеризовано ознаки інклюзивного освітнього середовища. Визначено організаційні, психолого-педагогічні та соціокультурні чинники, які впливають на організацію і функціонування інклюзивного освітнього середовища.

Ключові слова: інклюзія; інклюзивна освіта; інклюзивне освітнє середовище; суб'єкти освітнього процесу.

Літ. 11.

Anna Slatvinska, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Special and Inclusive Education Department,
Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University
Volodymyr Tovstohan, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Theory and Methodology of Education Psychology and Inclusive Education Department,
Communal Higher Educational Establishment
“Kherson Academy of Continuing Education”
Tetiana Ostrianko, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Psychology Department,
Open International University of Human Development “Ukraine”

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF ORGANIZING AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

The article considers the creation of an inclusive educational environment as one of the strategic directions of reforming and improving the national education system.

The key features of modern inclusive education are analyzed: it allows to consider such a phenomenon as “diversity” as a new reality in all its manifestations; guarantees equal access to quality education, providing maximum freedom of choice to each student, affirming the principle of individualization of the learning process and giving students the opportunity to achieve higher educational results; organization of cooperation with families, state and public organizations; promoting academic success, maintaining a philosophy of acceptance of each child and flexibility in approaches to learning.

It has been proven that the creation of an inclusive educational environment aims not only to organize the educational activities of a child with special needs, but also to socialize him as a priority of the inclusion process. It was found that the essential basis of the functioning of the inclusive. in the educational environment, there is an emphasis on humanistic philosophy, according to which any form of atypicality should be considered as a condition for enriching educational activities and positive communication with all subjects of inclusion, the formation of tolerance in all participants of the educational process.

The organizational and psychological-pedagogical conditions that affect the functioning of an inclusive educational environment are defined: the organization of a system of effective psychological-pedagogical support for the process of inclusive education through the interaction of diagnostic-consultative, corrective-developmental, treatment-prophylactic, and social-labor areas of activity; ensuring the diagnosis of the effectiveness of the processes of correction, adaptation and socialization of children with developmental disabilities at the stage of school education; overcoming negative features of the emotional and personal sphere through the inclusion of children in successful activities; increasing the child's motivation to study based on his personal interest and through a conscious attitude to positive activities; creating conditions for positive social adaptation.

Keywords: inclusion; inclusive education; inclusive educational environment; subjects of the educational process.

Постановка проблеми. Реформування системи освіти, створення універсального освітнього середовища, що формується на принципах суб'єктності, зумовили появу нових "освітніх реалій", до яких належить і інклюзивне освітнє середовище. Його поява зумовлена низкою передумов: збільшенням чисельності дітей з емоційними, інтелектуальними, аутистичними та ін. порушеннями у поєднанні з їхньою потребою у здобутті освіти; вимогами суспільства у поліпшенні якості та доступності освіти; впровадженням ідей гуманізації та демократизації суспільства; необхідністю суб'єктного включення батьків до освітнього процесу та ін.

У кризових соціальних умовах інклюзивна освіта виправдовує інтенсивну модернізацію, спрямовану на створення комфортного соціально-психологічного середовища, покликаною перебудувати свідомість учасників освітнього процесу зі стану віктимності на пізнавальну активність, життєве самовизначення та самоствердження, на усвідомлення власної значущості, своїх орієнтирів і масштабів майбутніх досягнень у суспільному житті та в житті держави. А отже, інклюзивне освітнє середовище передбачає адекватну організацію навчальної діяльності, що задовольняє освітні потреби кожної дитини, значно розширюючи можливості її соціалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання реформування освіти, зміни її ціннісної складової досліджували Н. Бібік, В. Кремень, М. Вашуленко, О. Савченко та ін.

Наукові розвідки деяких науковців (Ю. Бондаренко, К. Зелінська-Любченко, А. Колупаєва, Г. Скиба, Н. Софій та ін.) розкривають сутнісне значення терміна "інклюзивна освіта" та особливості її запровадження.

Суть освітнього середовища та його функції розглядали як зарубіжні (Т. Браун, Дж. Гібсон, У. Мейс, Т. Менг), так і вітчизняні (І. Бех, О. Гора, С. Дерябо, Т. Кузьменко, В. Семиченко, С. Сисоєва, А. Цимбалару та інші) вчені.

Концептуальні засади навчання осіб із особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому середовищі розробили І. Гудим, А. Колупаєва, В. Козуля, К. Кольченко, О. Мартинчук, А. Поліхроніді, Л. Талдонова, П. Таланчук, О. Чеботарьова та ін.

Теоретико-практичні аспекти організації інклюзивного освітнього середовища закладів освіти розкрито у працях зарубіжних (Елен Р. Данієлс, Кей Стаффорд, Памела А. Кахлін) та вітчизняних (М. Андреева, Г. Груць, Т. Гура, І. Калініченко, Л. Коваль, І. Малишевська, О. Мехед, О. Позняк, Т. Скрипник, А. Цимбалару та ін.) науковців.

Мета статті – проаналізувати ключові особливості сучасної інклюзивної освіти, схарактеризу-

вати ознаки інклюзивного освітнього середовища; визначити організаційні, психолого-педагогічні та соціокультурні чинники, які впливають на організацію і функціонування інклюзивного освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Нині в українському суспільстві все ґрунтовніше переосмислюється ставлення до людей з особливими потребами, усвідомлюється необхідність забезпечення рівних з усіма іншими людьми прав у різних сферах життя, включаючи освіту. А тому активно розробляються і вдосконалюються теоретичні і практичні засади інклюзивної освіти.

Так, З. Шевців розглядає інклюзію "як залучення до освітнього процесу не лише дітей з обмеженими можливостями здоров'я, а й з іншими відмінностями, несхожістю, унікальністю, неповторністю" [11, 44].

Л. Лавріненко виокремлює такі характерні особливості інклюзивної освіти:

– інклюзія – це процес, спрямований на постійний пошук шляхів вдосконалення змістового і методичного забезпечення освітнього процесу з метою задоволення індивідуальних особливостей дітей;

– інклюзія передбачає розробку індивідуальних програм розвитку кожної дитини (з обов'язковим проведенням комплексної оцінки реального стану і перспектив розвитку дитини);

– інклюзія передбачає присутність, участь та досягнення. "Присутність" означає можливість навчатися в закладі загальної середньої освіти, адаптованому до потреб дитини; "участь" – набуття дитиною позитивного досвіду соціалізації; "досягнення" – комплексний результат навчання;

– моральна відповідальність перед "групами ризику" та гарантування їм можливості участі в освітньому процесі (інклюзивна освіта заперечує будь-яку дискримінацію дітей, гарантує однакове ставлення до всіх і створює спеціальні умови для дітей з особливими освітніми потребами) [5, 7].

Зі свого боку, М. Лопатіна інклюзивну освіту характеризує через: - доступність освіти для всіх дітей та молоді; - наявність необхідних умов для організації освітнього процесу з урахуванням потреб та інтересів учнів, передусім тих, що мають вади здоров'я; - забезпеченість освітнього процесу відповідними навчальними, науково-методичними матеріалами та педагогічними працівниками, готовими працювати в умовах інклюзії; - утворення в суспільстві адекватного ставлення до осіб з особливими потребами, зокрема й освітніми, що дозволить гармонізувати суспільні відносини та сприяти гуманізації освітнього простору [6, 182].

Слушними вважаємо узагальнення Н. Бібік, яка зауважує, що "основу інклюзивної освіти складає підхід, в основі якого – забезпечення права на

освіту усіх дітей, включно із соціально вразливими групами. Також вчена наголошує, що на такому явищі як “багатоманітність”, яке сучасний соціум має сприймати як позитивне, “усуваючи усі можливі фізичні, інформаційні, інституційні бар’єрів та упереджене ставлення до інакшості”), а індивідуальні особливості дітей – як ресурс, забезпечуючи при цьому їм максимальну активність в освітньому процесі [10, 116].

Беручи до уваги вищевикладене, можна визначити деякі особливості сучасної інклюзивної освіти. По-перше, ця освіта дає підставу розглядати таке явище, як “різноманітність”, новою реальністю у всій повноті проявів. Сучасна школа має бути готова до навчання дітей, що належать різним культурам, мають різний соціальний та економічний статус, здібності, інтереси, можливості і цілі навчання. Тому школа має бути готова запропонувати учням різні навчальні програми, які вони могли б опанувати в індивідуальному режимі і з визначеними різнорівневними кінцевими досягненнями.

По-друге, інклюзивна освіта має гарантувати рівний доступ до якісної освіти, надаючи максимальної свободи вибору кожному учневі, утверджуючи принцип індивідуалізації процесу навчання і надаючи дітям можливість досягти більш високих освітніх результатів. При цьому важливо також організувати взаємодію та співпрацю спеціалістів різних профілів, що уможливить різнобічний розвиток кожної дитини.

По-третє, для інклюзивної школи є дуже важливою організація співробітництва з сім’ями, державними та громадськими організаціями, адже залучення до освітнього процесу усіх зацікавлених сторін (забезпечення учнів медичними, соціальними й іншими послугами) посилює ефективність навчання, забезпечує “гнучкість” шкільної структури. У цьому контексті доцільно зауважити і про необхідність системної еволюції інклюзивної освіти за рахунок впровадження сучасних інноваційних технологій, вдосконалення навчальних програм та методичного забезпечення.

По-четверте, інклюзивна освіта має сприяти досягненню успіхів у навчанні, підтримуючи філософію “прийняття кожної дитини та гнучкості у підходах до навчання”. Водночас інклюзивна освіта неможлива без цілої низки спеціальних та корекційних занять з різними фахівцями (логопедами, дефектологами, психологами тощо), які сприяють максимально можливому компенсуванню психофізичних порушень у дітей з особливими освітніми потребами.

Основними умовами організації та проведення таких занять є:

- широке застосування високотехнічних досягнень сучасної медицини та допоміжних технічних засобів;

- комплексна діагностика й інтенсивна корекційно-розвивальна робота фахівців, супровід ними дитини з особливими освітніми потребами до повної соціальної стійкості у шкільному середовищі;

- системний моніторинг результатів корекційних заходів;

- партнерство учнів та педагогів закладу загальної освіти щодо організації роботи з особливою дитиною, включеною до шкільного середовища.

Отже, логічною та науково обґрунтованою є думка А. Колупасової про те, що “інклюзивна освіта передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку” [8].

Розглянемо різні підходи до визначення поняття “інклюзивне освітнє середовище”.

Як сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб і можливостей визначається інклюзивне освітнє середовище у Законі України “Про освіту” [2].

Т. Єжова поняття “інклюзивне освітнє середовище” тлумачить “як середовище, в якому діти можуть взаємодіяти, спілкуватися і розвиватися відповідно до своїх можливостей” [3, 59].

Виходячи із загального розуміння поняття “середовище” (безпосереднє оточення особистості, сукупність різних умов її функціонування і життєдіяльності, міжособистісних відносин з людьми, що комплексно впливає на розвиток людини), інклюзивне освітнє середовище І. Малишевська трактує “як певну технологію інклюзивного навчання, спрямовану на досягнення кінцевого результату – успішну соціалізацію дітей і молоді з особливими освітніми потребами” [7, 21]. Вчена переконує, що “інклюзивне освітнє середовище” ґрунтується на принципах інклюзії, враховує об’єктивні та суб’єктивні чинники ефективного розвитку особистості в межах відкритої соціально-педагогічної системи [7, 21].

Як специфічне середовище закладу освіти, спрямоване на забезпечення сприятливих умов для навчання і всебічного розвитку учнів (студентів) з різним рівнем здоров’я та освітніми потребами, розглядає інклюзивне освітнє середовище В. Козуля [4, 135], наголошуючи, що “інклюзивне середовище” передбачає не окрему роботу з учнями чи студентами з особливими освітніми потребами, а з усім колективом, надаючи освітні послуги і реалізуючи освітні потреби кожного вихованця [4, 133].

Поділяємо думку Н. Гонтаровської, яка трактує освітнє середовище як суттєвий елемент соціуму, цілеспрямовану, організовану, керовану, багатofункційну, відкриту педагогічну систему, у межах якої учень загальноосвітньої школи усвідомлює себе соціально розвиненою цілісністю [1, 13].

Ю. Сороколіт називає такі ознаки інклюзивного освітнього середовища: спланований і організований фізичний простір; наявність сприятливого соціального та емоційного клімату; створення умов для спільної роботи дітей, а також надання один одному допомоги в досягненні позитивного результату [9, 45].

Проаналізовані визначення поняття “інклюзивне освітнє середовище” засвідчують, що його створення має на меті не тільки організацію освітньої діяльності дитини з особливими потребами, а і її соціалізацію як пріоритет процесу інклюзії. Дитина має навчитися брати активну участь у всіх видах діяльності, проявляти себе, висловлювати свою думку, розвивати міжособистісні стосунки, навчити інших приймати себе такою, якою вона є. Тому для організації інклюзивного освітнього середовища значущими є соціокультурні фактори, що визначають ступінь готовності учнів та їхніх батьків до соціальної взаємодії, толерантного спілкування та формування інклюзивної культури. Підготовка до навчання в інклюзивних класах повинна вестись як з учнями з особливими потребами, так і з усіма іншими. У зв'язку з цим досить актуальним є питання інформованості нормативних учнів та їхніх батьків про цінності, цілі, напрями розвитку, наслідки реалізації інклюзивної освіти.

Таким чином, ми розуміємо аналізовану дефініцію як вид освітнього середовища, яке передбачає вирішення питання освіти дітей з особливими освітніми потребами не лише через адаптацію освітнього простору (перепланування навчальних кабінетів, наявність спеціального обладнання тощо) до потреб кожної дитини, а головним чином, через надання можливості всім учасникам освітнього процесу саморозвиватися. У цьому середовищі, зі свого боку, відбувається оновлення освітнього процесу: він стає гнучким, впроваджуються нові навчальні методики та технології, що сприяють як поліпшенню засвоєння навчального матеріалу та виробленню нових навичок та умінь, так і розкриттю особистісного потенціалу всіх учнів.

Відповідно, можна конкретизувати такі основні завдання “інклюзивного освітнього середовища” як єдиного психологічно комфортного освітнього середовища для дітей, які мають різні стартові можливості:

– організація системи ефективного психолого-педагогічного супроводу процесу інклюзивної освіти через взаємодію діагностико-консультативного, корекційно-розвивального, лікувально-профілактичного, соціально-трудового напрямів діяльності;

– забезпечення діагностування ефективності процесів корекції, адаптації та соціалізації дітей з особливостями розвитку на етапі шкільного навчання;

– компенсація недоліків дошкільного розвитку; подолання негативних особливостей емоційно-

особистісної сфери через включення дітей до успішної діяльності;

– поступове підвищення мотивації дитини до навчання на основі її особистої зацікавленості та через усвідомлене ставлення до позитивної діяльності;

– створення умов для позитивної соціальної адаптації.

Структуру інклюзивного освітнього середовища як складної функціональної системи, інтегрованої єдності елементів системи, спрямованих на вирішення змістовних і процесуальних завдань, можна представити такими компонентами:

– архітектурна доступність;

– змістово-технологічний компонент (адаптовані навчальні програми та належне матеріально-технічне забезпечення);

– професійний компонент. Ідея інтегрованої освіти висуває особливі вимоги до професійної та особистісної підготовки фахівців, яка має включати як загальнопрофесійну педагогічну підготовку (предметні, психолого-педагогічні, методичні знання, вміння та навички), так і спеціальну (розуміння особливостей інклюзивної освіти; знання психологічних закономірностей та особливостей вікового й особистісного розвитку дітей в умовах інклюзивного освітнього середовища; знання методів психологічного та дидактичного проектування освітнього процесу; вміння реалізувати різні способи педагогічної взаємодії між усіма суб'єктами інклюзивного освітнього середовища (з учнями, батьками, колегами-вчителями, спеціальними фахівцями, керівництвом).

За необхідне вважаємо зауважити, що характерною особливістю інклюзивного освітнього середовища є не конкретний склад його елементів, а сам результат його функціонування та розвитку – освітні послуги нової якості. Значущим є і характер відносин між його учасниками – продуктивна взаємодія, партнерство, спрямовані на саморозвиток, самовдосконалення суб'єктів освітнього процесу за рахунок врегулювання суперечностей між потребами та здібностями, цінностями та цілями й іншими компонентами особистості. Така взаємодія ініціює діалог, співробітництво, “зустрічний рух” особистісних смислів суб'єктів освіти, спрямований на розвиток особистості дитини та дорослого; характеризується включенням батьків до інклюзивного освітнього процесу, суб'єктною позицією педагогів та учнів, індивідуально-диференційованим підходом до навчання дітей.

Висновки. Сутнісною основою функціонування інклюзивного освітнього середовища виступає акцент на гуманістичній філософії, відповідно до якої будь-які форми нетиповості треба розглядати як умову для збагачення освітньої діяльності та позитивної комунікації з усіма суб'єктами інклюзії,

формування толерантності в усіх учасників освітнього процесу. Інклюзивне освітнє середовище характеризується включенням різних за рівнем та здібностями дітей (у тому числі з особливими освітніми потребами) до загального освітнього процесу; має здатність до поступового перетворення шляхом збагачення матеріальними, освітніми, кадровими й інформаційними ресурсами за рахунок гнучкої, варіативної структури, інтегративності процесів, відкритості інноваційним видам діяльності.

Інклюзивне освітнє середовище як таке, що характеризується різним рівнем підготовленості його учасників, різним рівнем їхніх інтелектуальних здібностей, мотивації до розвитку в навчанні, вектором ціннісно-смыслової орієнтації, психологічної стабільності, інтернальності, розвитку комунікативних якостей, може розвиватися через прийняття сучасної інклюзивної культури, вибудовування інклюзивної практики в закладі освіти з урахуванням освітніх потреб усіх учасників освітнього процесу, а також через різноманітність ресурсного наповнення та налагодження продуктивної, гуманістично спрямованої взаємодії педагогів і фахівців супроводу освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гонтаровська Н.Б. Теоретичні і методичні засади створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра : дис. ... докт. пед. Наук : 13.00.07 / Ін-т пробл. виховання НАПН України. Київ, 2012. 474 с.
2. Закон України "Про освіту" (від 05.09.2017 № 2145-VIII). URL: <https://www.osvitakonotop.gov.ua/zakon-ukraini-vid-05-09-2017-2145-viii-pro-osvitu.html>
3. Сжова Т.Є. Толерантне освітнє середовище інклюзивного навчального закладу як умова соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями життєдіяльності. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі : тези доповідей*. Київ : Університет "Україна", 2011. С. 59–61.
4. Козуля В. Інклюзивне освітнє середовище: сутність та особливості. *Молодь і ринок*. 2020. № 5 (184). С. 131–136.
5. Лаврінченко Л.І. Школа для кожного (окремі аспекти інклюзивної освіти) : навч.-метод. посібник. Чернівці : Чернівецький національний технологічний університет (ЧНТУ), 2017. 168 с.
6. Лопатина М. Сутність феномену "інклюзивна освіта". *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 39. С. 179–183.
7. Малишевська І.А. Інклюзивне освітнє середовище: генеза поняття. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2016. № 3. С. 19–26.
8. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. А.А. Колупасової. Київ : "А.С.К.", 2012. 308 с.
9. Сороколі Ю. Інклюзивне освітнє середовище як один з аспектів соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами. С. 44–48. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16127/1/13SOROKOLIT%20Y uLIYa.pdf> (дата звернення: 25.06.2024).
10. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н.М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

11. Шевців З. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Рівне, 2017. 608 с.

REFERENCES

1. Hontarovska, N.B. (2012). *Teoretychni i metodychni zasady stvorennia osvithnoho seredovyschcha yak faktoruro rozvytku osobystosti shkoliara* [Theoretical and methodological principles of creating an educational environment as a factor in the development of a student's personality]. *Doctor's thesis*. Kyiv, 474 p. [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy "Pro osvitu" [Law of Ukraine "On Education"] (vid 05.09.2017 № 2145-VIII). Available at: <https://www.osvitakonotop.gov.ua/zakon-ukraini-vid-05-09-2017-2145-viii-pro-osvitu.html> [in Ukrainian].
3. Iezhova, T.Ye. (2011). *Tolerantne osvithne seredovyshe inkluzivnoho navchalnoho zakladu yak umova sotsialnoi reabilitatsii ditei z obmezhenyimi mozhlyvostyami zhyttiediialnosti* [The tolerant educational environment of an inclusive educational institution as a condition for the social rehabilitation of children with disabilities]. *Actual problems of teaching and educating people in an integrated educational environment: abstracts of reports*. Kyiv, pp. 59–61. [in Ukrainian].
4. Kozulia, V. (2020). *Inkluzivne osvithne seredovyshe: sutnist ta osoblyvosti* [Inclusive educational environment: essence and features]. *Youth & market*. No. 5 (184). pp. 131–136. [in Ukrainian].
5. Lavrinenko, L.I. (2017). *Shkola dlia kozhnoho (okremi aspekty inkluzivnoi osvity)* [School for everyone (some aspects of inclusive education)]. *Educational method. manual*. Chernihiv, 168 p. [in Ukrainian].
6. Lopatina, M. (2021). *Sutnist fenomeny "inkluzivna osvita"* [The essence of the "inclusive education" phenomenon]. *Innovative Pedagogy*. Vol. 39. pp. 179–183. [in Ukrainian].
7. Malyshevska, I.A. (2016). *Inkluzivne osvithne seredovyshe: heneza poniattia* [Inclusive educational environment: the genesis of the concept]. *A special child: education and upbringing*. No. 3. pp. 19–26. [in Ukrainian].
8. *Osnovy inkluzivnoi osvity* [Basics of inclusive education]. *Educational method. manual*. (Ed.). A.A. Kolupaieva. Kyiv, 2012. 308 p. [in Ukrainian].
9. Sorokolit, Yu. *Inkluzivne osvithne seredovyshe yak odyn z aspektiv sotsialnoi adaptatsii ditei z osoblyvymy osvithnyimi potrebamy* [Inclusive educational environment as one of the aspects of social adaptation of children with special educational needs]. pp. 44–48. Available at: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16127/1/13_SOROKOLIT%20Y uLIYa.pdf (Accessed 25 June 2024). [in Ukrainian].
10. *Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia* [New Ukrainian school: a teacher's guide]. (Ed.). N.M. Bibik. Kyiv, 2018. 160 p. [in Ukrainian].
11. Shevtziv, Z. (2017). *Teoriia i metodyka profesiinoy pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly do roboty v inkluzivnomu seredovyschchi zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu* [Theory and methodology of professional training of future primary school teachers to work in an inclusive environment of a comprehensive educational institution]. *Doctor's thesis*. Rivne, 608 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 01.07.2024